

Olen Erkka Ikosen sukua.
 Pekka Juho Ikonen
 Joensuu 18.1 -11.3.2013 (korjauksia 3/2014)

Olen Erkka Ikosen sukua

Erkka Ikosen tarinaa kirjoitetun historian viitteiden valossa

Talonpoika, maakauppias, kirkkoväärti, kapinaan yllyttäjä, valtiopäivämiesten valitsijamies, huuhtakeisari, pitäjän rikkain talonpoika, iso Erkka. Näitä mainintoja löytyy useista Pohjois-Karjalaa ja Pielisjärveä 1600 -1700 lukuja käsittelevistä historiateoksista. Erik Ikosesta käytetään eri lähteissä myös eri suomennoksia: Erkki, Erkka, Eero, Eerikkä. Pohjois-karjalainen professori Veijo Saloheimo käyttää johdonmukaisesti suomennosta, Eero. Sukuhaarassa on vielä 1900 luvulla syntyneitä ainakin kaksi Eeroa, joista perhe on käyttänyt kotoisemmin nimeä Erkka.

Erkka Ikonen näyttää olevan myös historian tutkijoiden lemmikki. En ole löytänyt yhtään Pielisjärven historiaa 1600 -1700, jossa tätä nimeä ei esiintyisi. Tähän yksi selitys on siinä, että Ikolanniemeä asui peränjälkeen monta Erikiä, 3 - 6 sukuhaarasta riippuen. Pöytäkirjaan voitiin aina kirjoittaa Lieksan Erik Ikonen. Talo ja kukin isännistä oli kuulu pitäjässä, eikä Erikiä tarvinnut tarkemmin yksilöidä. Mainintojen runsaus historiakirjoissa johtuu myös siitä, että Ikolanniemen isännät olivat aktiivisia kauppamiehinä ja toimivat taustavoimina veroherroja vastaan suunnatuissa hankkeissa. Ikoset olivat myös kovia käräjäimään ainakin omista eduistaan. Myöhempi lukija voi nähdä Ikoset myös poliitikkoina, vaikka tuollaista termiä ei liene 1600 -1700 luvuilla käytetty.

Tuli kreivin aikaan

Ikoset tulivat Lieksaan sananmukaisesti kreivin aikaan. Käkisalmen läänin pohjoisosat olivat 1600 luvulla Ruotsin kuninkaan voittomaita. Voittomailta voi saada kruunun autioita haltuunsa ja vapautuksia sotaväenotosta ja verotuksesta. Kreivi Pietari Brahe sai kuninkaalta tehtäväkseen Itä-Suomen kehittämisen. Pietari Brahe perusti Brahean kaupungin Lieksan kirkkovallille 1650. Paikka oli tarkoitukseen sopiva Kajaaniin ja Ouluun ja toisaalta Viaan suuntautuvien kauppateiden risteyksessä. Olihan Jäämeren vesitie Viaan äskettäin löydetty. Maakauppa oli muualla Ruotsissa kiellettyä, mutta Stolbovan rauhansopimuksessa (1661) se sallittiin Venäjän karjalaisille koko Suomessa ja suomalaisille vastaavasti Venäjällä. Erik Ikonen tuli kreivin aikaan hyvälle kauppapaikalle Lieksan Ikolanniemeen. Talo oli ostettavissa niemestä lyhyen vesimatkan päässä Lieksasta länteen. Vesitie etelästä ja talvitie lännen suunnasta kulkee niemen kautta. Maata pitkin etelästä tuleva ratsutie laskeutuu rantaan itäpuolella Tiensuussa. Talo on

suojaisessa paikassa luvattomilta tulijoilta. Lieksan suuntaan on näkymä suoraan pihalta ja Ikolanvaaralta näkyy Pielisen yli vettä aina Kolille saakka. Hallavuosina mäkipellot suuren vesistön läheisyydessä olivat sääsuhteiltaan edulliset. Talon sijainti oli suojaista myös vainolaisten varalta.

Erkka yllyttäjänä

Erkka Ikonen oli vahva veronvuokraaja Simo Hurtan vastustaja. Ikosen ”kerrottiin kehoittaneen Tuulivaaran Olli Ryhänäistä ampumaan Affleckin”. Yritys epäonnistui Affleckin hyvien koirien ansiosta. (Joulukuu 1696) Erkka Ikosta (Ekka II) syytettiin yllyttäjänä myös talonpoikien suorittamasta ryöstöretkestä Lentiiraan v.1708. Talonpojat tekivät tietoisesti ryöstöretken Lentiiraan saadakseen Venäjän karjalaiset hyökkäämään ja hävittämään vastavuoroisesti Affleckin hovin Lieksassa. Retkeen osallistuivat myös Erkan pojat Risto ja Pekka sekä ilmeisesti veljenpoika Matti. Erkka oli kehottanut Ikosen poikia kääntymään matkasta jo ennen rajaa, koska hän ei halunnut olla hyökkäämässä kauppakumppaneidensa Lentiiran karjalaisten kimppuun. Erkkää syytettiin yllytyksestä ja ainakin Ristoa osallisuudesta. (Myös Tapaninpäivän hovin ryöstöön 1696)

Yllyttäjänä tai vahvana taustavoimana Erkka oli mieromiesten kuninkaissa käyntiin Tukholmaan. Hän oli kirkkoväärtinä laskemassa mieromiehille matkarahoja kirkon kassasta v.1688. Kirkkoherra Hallitius oli talonpoikien puolella ja kirkon rahojen käyttämisestä matkarahoina päätettiin ”mustanmieron” kokouksessa kirkkomäellä. Oliko tässä eräs alku suomalaiselle paikallishallinnolle. Paikallinen väestö lobbasi omaa etuaan viranomaisia vastaan. (Saloheimo s.306)

Erkka Erikinpoika (lautamies Erkka III) oli sitten myöhemmin vielä eräänlaisessa sovittelijan tehtävässä kun hän oli pitäjänluutnantti Ahlholmin ja rovasti Härkepaoksen kanssa viemässä ohjeita miten Affleckin omaisuuden kanssa olisi tehtävä. Omaisuutta oli saatu kiinni ennen Kajaanin suunnalla ollutta Ruotsin rajaa. Pielisjärveläiset olivat vannoneet Tsaarille uskollisuudenvalan ison vihan lopulla. Kun Käkisalmi oli menetetty, vannoiivat pielisjärveläiset Tsaarille valan ja kääntyivät Ruotsin kruunun veroherraa vastaan (1710).

*”Pulma tää on hiidenmoinen, joka miettimistä antaa:
esivalta tääll`on toinen, toinen kruununverot kantaa.
Maa on Ryssän, voudit Ruotsin, kirkko itse pirun,
-luon ma yöhön yhden lujan luotsin:
kuninkaan nyt maljan juon ma.(Eino Leino: Simo Hurtta)*

Huhtakeisareita ja peltoon kylväjiä

”1680 luvulla mainitaan yksinomaan Ikolanniemen Eero Ikonen Lieksan isännistä kaskimiehenä”(Saloheimo). Erkalla oli jo 1681 kaski Kuorajärven kylällä, jossa Kuoran hevoset sotkivat kasken, ja Erkka vaati käräjillä siitä korvausta.

Vuosikymmenen lopulla Erkan kasket ulottuivat Karsikkovaaraan ja Matovaaraan, siis kartalta mitaten parin peninkulman päähän kotoa. Erkkaa voitaneen pitää kaskiviljelyn tuojana Pielisjärvelle. Olivatko vapaat kaskimaat yksi tulon syy, koska jo parin vuoden kuluttua Ikolanniemen ostamisesta hänet mainitaan kaskimiehenä. Erkalla oli ilmeisesti myös parempaa ”ruotsinrukiin” siementä.

Peltoon Erkka oli pannut 2,5 tynnyrin ruiskylvön myös jo 1690 ja oli toiseksi suurin rukiin viljelijä Pielisjärvellä. Satoa kylvöstä tuli yhdeksän tynnyriä, mikä vastaisi 18 viholaisäkkillistä. Tämä määrä ruista riitti hyvin suuren perheen vuoden tarpeisiin ja seuraavan vuoden siemeneen. (Kimmo Katajala: Nälkäkapina)

Nälkävuosien 1695-1697 turvana olivat kylvöt sekä kasken että peltoon. Mirka Lappalainen toteaa suomalaisen 1690 luvun talonpojan olleen ääriajan viljelijän kasvukauden lyhyiden ja ”pienen jääkauden” johdosta.

Erkasta alkanut Ikosten sukuhaara kesti samoilla tantereilla ohi 1690 luvun kuolonvuosien, ison vihan, ruton ja vielä 1860 luvun nälkävuodet. Oman ylivuotisen rukiin perinne jatkui suvussa vielä muistinaikaani 1950 luvulla. Ruispurnu oli piilossa kärriliiterin orsilla, eikä siihen purnuun koskettu ennen uutta satoa.(PI)

Kirkkoväärtinä

Toukokuussa 1688 Pielisjärven talonpojat päättivät lähettää ”mustanmieron tuuman” päätöksellä kolme miestä ”uudelleen Tukholmaan” viemään kuninkaalle valitusta Simo Hurtan toimista. Matkarahoiksi kirkkoherra Hallitius lupasi 100 kuparitaalaria kirkon kassasta. Rahat laski mieromies Hietaselle kirkkoväärti Erkki Ikonen.

(Katajala) Kirkkoväärti eli kirkonisäntä oli luottamustoimi, johon kuului mm. kirkon (lue papin) saatavien valvonta pitäjäläisiltä. Kirkkoväärtin piti olla varakas henkilö, koska hän oli omalla omaisuudellaan takuussa kirkon varojen säilymisestä. Rahojen laskijana Erkka tuli ilmeisesti takuuseen myös mieromiesten matkarahoista. Erkka itse ei tietävästi ollut kuninkaissa kävijänä. Hänen sanontansa ”meidän on vielä kerran mentävä kuninkaisiin” johtunee juuri tästä taustavoimana olosta.

Oliko Erkka luku ja kirjoitustaitoinen? Suomen kielellä ei juuri painettua luettavaa ollut, koska ensimmäinen kirjapaino perustettiin Turkuun vasta 1642. Vasta vuoden 1686 kirkkolain mukaan lapsille oli opetettava sisälukua ja kristinoppia. Sanomalehtiä ei ilmestynyt Suomen kielellä. Rahan räknäystaito Erkalla varmasti oli, koska hän kävi kauppa ainakin kolmella rahalla. Ruotsilla oli käytössä useita eri arvoisia rahoja,

yleisimmin kuparitaalari ja hopeataalari. Venäläisillä oli kopeekka ja rupla ja rajakaupassa piti tietää kunkin rahan arvo.

Erkka Ikosen tuvan kirstusta varastettiin 1694 rahaa ja hopeaketju. Rahojen varastamisesta epäilty renki kehui krouvissa hänellä olevan karoliineja ja venäläistä rahaa yksi hatullinen. (Katajala ja Vänskä)

Pielisjärven nälkäkapina 1696 ja isoviha 1710

Pielisjärveläiset olivat tottuneet ottamaan ohjat omiin käsiinsä jo Affleckin hovin ryöstön ajoilla 1696. Isonvihan aikana he olivat valmiita yhteistyöhön Venäjän karjalaisten kanssa, olivathan he näiden kauppakumppaneita. Venäjän saatua haltuunsa Viipurin ja Käkisalmen se lähetti ympäri Karjalaa julistuksia, joissa kehoitettiin väkeä pysymään rauhallisina kotiseudullaan. Viestiä tehostettiin vielä kuulutuksella, jossa väelle taattiin uskontonsa, tilansa ja maansa ja oikeus käydä kauppaa kuten ennenkin. Saadakseen nämä edut kansan oli vannottava uskollisuudenvala Tsaarille. Tähän Pielisjärveläiset olivat heti valmiita. Olivathan he kolmattakymmentä vuotta kärsineet vuokraajain ”maaorjuutta ja mielivaltaa”(sitaatti Saloheimon). Valat Tsaarille vannottuaan kansa uskalsi käydä jälleen vuokraajain ja heidän omaisuutensa kimppuun. Kapinan johtohahmona oli myös kirkkoherra Härkepaus. Affleck joutui hoveineen pakenemaan ja lopulta poltti hovinsa ja harmittavan suuren määrän viljaa. Kapinan taustavoimina olivat syytettyinä Lieksan keskeiset talonpojat, heidän joukossaan taas Erik Ikonen.

Isoviha kohteli Käkisalmen läänin pohjoisosaa melko hyvin suhteessa etelä Suomeen. Poltetun maan taktikka ei ulottunut tänne, eivätkä säätyläisetkään paenneet täältä Tukholmaan. Myöskään rutto ei näy kuolintilastoissa. Kanssakäyminen ja rajakauppa Vienan karjalaisten kanssa lienee myös auttanut pielisjärveläisiä vainolaisen vihaa lieventävästi.

Lieksan Märälahden pohjukan asutuksen todetaan säilyneen melko hyvin isonvihan yli. Lahden länsipuolella Ikosten suku asutti kaksi autiota saatuaan kilpailijakseen kirkkoherra Jaakko Steniuksen Sarkkilan hovin.

Talonpojat olivat Steniuksenkin – Korpi Jaakon - vastapuolina, kun valtiopäivämies Tahvo Partanen vei kuninkaalle Pielisjärven talonpoikien puolesta valituksen Steniusta vastaan(1750). Tämä valitus raukesi myöhemmin hovioikeudessa, Partanen sai syytteen perättömästä ilmiannosta, ja myös taustavoimina olleita talonpoikia nuhdeltiin julkisesti. Nuhdeltuina olivat myös Lieksan kylän Erkki ja Risto Ikonen. Nyt kyseessä on jo kolmas Ikolanniemen Erkki. Muina nuhdeltuina olivat mm. Antti Sormunen ja Pekka Saarelainen. Olikohan tässä sukulaiset ja langokset kimpassa. Erkin vaimo ja valtiopäivämies Partasen vaimo olivat molemmat Pehkosia. Erkin äiti oli omaa sukuaan Sormunen ja hänen Risto poikansa vaimo os. Saarelainen.

Risto Ristonpoika ja Risto Erkinpoika

Sukukirjassamme on kerrottu perinnetarina Erkka Ikosen käymäläreissusta kesken kirkonmenojen. Erkka oli sen mukaan sanonut kirkossa ”En minä ole mikään viklo, pöksyyni paskantaja”. Kirjoitetusta historiasta tämä tarina löytyy Risto Ristonpojan ansioissa v.1780. (Saloheimo:P-K hist.s.405) Risto Ristonpoika Ikonen sai 25 hopeataalarin sakon **kirkonpahennuksesta**, kun hän pyrki kirkosta saarnan jälkeen käymälään ja ilmoitti sen niin suurella äänellä, että kirkko kaikui. Saatuaan asiansa toimitetuksi hän pyysi vielä kirkkoherraa tarkistamaan, ettei hän ollut pyrkinyt turhaan ulos. Voisi olla 1758 syntynyt Krister Kristerinpoika (taulu 27) Ristot eroavat Ikolanniemestä Pielisjärven Varpaseen.

Toinen sankareistamme on ilmeisesti 1753 syntynyt ikolanniemeläinen **Risto Erkinpoika**, joka aloittaa Risto Petter Risto Petter isäpoikasarjan. (Minun sukuhaarani) Ruotsin ruunun sotaväen ottoja vastustaessaan talonpojat vapauttivat väkivalloin värvättyjä. Kaikista tuntuvimman yksittäisen rangaistuksen kihlakunnanoikeus antoi talollinen Risto Ikoselle 66 riksiä 32 killinkiä (vanhassa rahassa 200 taalaria hopeassa) siitä, että hän oli ollut viemässä Kuittista pois käräjätalosta sekä 16 riksiä 32 killinkiä siitä, että oli vähän aiemmin nauttinut Herran ehtoollista”. Ikoselta puuttui kuitenkin käteisvaroja näin isoon sakkoon ja niinpä oikeus muutti rangaistuksen 40 pariksi raippoja. Tämä tapahtui v. 1789. Lähde ei kerro missä ja miten rangaistus pantiin täytäntöön, vai löytyivätkö rahat sakon maksamukseen myöhemmin. (Kokkonen: PK histy 15).

Tahvo Ristonpojasta Stefan Igoni

Mielenkiintoinen on talonpoikaisen Tahvo Ikosen tie pappissäättyyn. ”Vasta 1800 luvun alussa avautui Kuopion koulun kautta ahdas väylä, josta ensimmäisenä ilmestyi palvelukseen lieksalaisen Risto Ikosen poika **Stefan Igoni** Juuan kappalaiseksi.”(Saloheimo) Stefan Igoni (s.1777- k.1836) oli Juuan kappalaisena kuolemaansa saakka 22 vuotta. Hänet mainitaan haudatun kirkon ja kellotapulin väliin. Juuan seurakunnan historian kirjoittanut Heikki Kokkonen toteaa: ”luterilaisten pappien tuli osata jonkin verran latinaa tai ainakin kirjoittaa nimensä latinaksi”. Näin Ikonen nimi palautui ehkä vanhaan muotoonsa **Igoni**. (PI) Tahvo pääsi sitten toista kautta pappissäättyyn naimalla kiihtelysvaaralaisen kappalaisen tyttären Ebba Maria Petreliuksen. Heidän kolmesta lapsestaan poika Peter Jagob (setänsä kaima sukuhaarassa Risto-Pekka- Risto-Pekka) seurasi isäänsä pappisuralle. (E.Oinonen-Eden Pjärven historia III)

Talonpoikien itsehallintoa

Pielisjärven talonpoikien toimia Simo Hurtan ajasta nälkäkapinaan ja sarkasotaan seuratessa ei voi olla ihailematta paikallisen itsenäisyyden voimaa. Ruotsinvallan

aikana ei maaseudulla ollut minkäänlaista järjestettyä itsehallintoa. Elettiin pappien ja ruunun veroherrojen alaisena. Kimmo Katajala vertaa veronvuokrausta nykypäivän yhteiskunnallisten palvelujen yksityistämiseen. Kuningas yksityisti vuokraamalla myymällä tai lahjoittamalla maaseudun hallinnon. Hallintoa ei tosin muuta ollut kuin verotus ja nimellinen turvallisuus. Käräjiä kyllä pidettiin rikollisuuden torjumiseksi ja riitojen selvittämiseksi. Talonpojat olivat Pielisjärvellä jopa itse valmiita palkkaamaan veronkantokirjurin, joka tilittäisi heidän veronsa suoraan kuninkaalle. Talonpoikien omatoimisuus alkoi kuninkaalle tehdyistä valituksista. Kirkonmäellä huudettiin jumalanpalveluksen jälkeen: ”tulkaa tuumaan musta miero”.

Pitäjäkokouksella ei ollut varsinaista muotoa eikä puheenjohtajaa. Kenellä oli asiaa, hän huuti tuuman koolle. Kirjurina saattoi olla joku pitäjän säätyläinen kuten Pielisjärvellä papin vävy. Kun mieromiesten lähettämisestä Tukholmaan oli päätetty ja mieromiehet ”nostettu”, laskettiin rahat kirkon kassasta kirkonisännän toimesta ja kirkkoherran luvalla.

Historiaan kirjoitettu tieto Lentiiran ryöstöretkestä kuvaa Erkka Ikosen suorastaan poliittisena juonittelijana. Hän oli yllyttämässä talonpoikia ryöstöretkelle, mutta kaupallisista syistä kielsi poikiansa perille asti menemästä. Sinänsä ryöstöretken tavoite saada venäläiset hyökkäämään Hurtan hoviin, oli jo poliittinen juoni. Ei se tainnut ollakaan Kekkonen, joka keksi ”kyllä mutta ei” politiikan venäläisten kanssa neuvoteltaessa. (Saloheimoa vapaasti tulkittu)

Suvun naiset

Ensimmäisen Erkan vaimon nimeä emme tiedä. Maakirjoihin merkittiin talosta vain isäntä ja kirkonkirjoista ei enempää löydy. Sen jälkeen tunnemme sukuhaarassani Ikolanniemen emäntiä Eelin Kaisa Sormunen, Kaisa Pehkonen, Maria Saarelainen, Kaisa Toivanen, Brita Maria Väyrynen ja Maria Kilpeläinen (vm. Hevosvaarassa), Näistä sukuhaarani naisten sukunimistä esiintyvät Sormunen, Pehkonen ja Saarelainen myös niminä ”kapinatalonpoikien” johdossa. Minun mummini oli Maria Kilpeläinen, eli myös hän yltää edellä mainittuun ”säättyyn”. (ks. Reittu Kilpeläinen) Kuolonvuosista 1690 nälkävuosiin 1860 talonpoikaisen suvun vieminen elossa ja talonsa halliten vaati sekä kovia isäntiä ja ehtoista emäntiä. Näitä tarinoita lukien voin olla talonpoikaisesta suvustani ylpeä.

Perinnetarinat

Edellä jo mainittiin käräjätietoa kirkonpahennuksesta. Tämä tarina esiintyy myös perinnejuttuna, tosin vain Risto oli vaihtunut tarinassa Erkaksi. Erkka oli yleisin Ikolanniemen isännän nimi jopa kuusi sukupolvea perättäin.

Lieksassa olen kuullut kerrotun vielä 1960 luvulla tarinaa, jonka mukaan ensimmäiset veronkantajat eivät tulleet Ikolanniemestä koskaan takaisin. Tälle tapolle ei historiasta löydy todistetta. Veronkantajan surmaaminen olisi kyllä noussut

käräjöpöytäkirjoista esille. Nahinoita ja hovin ryöstöjä historiasta löytyy kuin myös tuo jo mainittu Affleckin murhayritys.

*Sanomalehti **Suometar** on julkaissut 29.10.2009 palstalla 150 vuotta sitten- juttuja ”rajamajouri Simo Affleckista”. ”Milloin taas suuttui kenen talonpojan päälle, niin Simo Hurta ajoi hänet pois tilalta ja valloitti muunki hänen omaisuutensa. Ikoisten perhettä kerrotaan hänen niin vainonneen. Mutta kun ei Ikoista saanut sittenkään nälkään kuolemaan tahi pitäjstä pois muuttamaan, vaan niillä oli aina kasvuja varalta vaikka miten heitä raasti, niin väsyi Hurta heitä vainoamasta ja sanoi: ´ennen pajupehkon hävitän kuin kyntäjän talonpojan´. Toiset sanovat hänen sanoneen: ´kyllä perkele saapi pensaan nyhdetyksi, vaan ei yhtä talonpoikaa`. (Suometar netissä)*

Kirjoitettu historia tuntee myös tämän pajupehkovertauksen. Siellä se on nimetty erään toisen kapinatalonpojan nimiin. Näinhän perinnetarinoissa usein käy. Suomettaressa liki 160 vuotta sitten ollut juttu viittaa siihen, että toimittaja tunsii Ikoisia, tai kuuli tämän jutun näin kerrottuna Lieksassa. Kertojien miesmuistiaika oli tuota juttua kerrottaessa kuitenkin vain puolet siitä muistiajasta, jota me nyt elämme.

Lähdeluettelon: Veijo Saloheimo ym. Pohjois-Karjalan historia I-III. Saimi Hirvonen: Pielisjärven pitäjän historia, Kimmo Katajala: Nälkäkapina, Mirka Lappalainen, Jumalan vihan ruoska, Hki 2012. Raimo Vänskä, Kansan käsissä ja kätkeissä, Joensuu 1998. Muut lähteet kirjoittajalla (PI)